

Studia Biblica Slovaca

2/2013

5

Ročník 5

2013

Číslo 2

Studia Biblica Slovaca

Offprint

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník V (2013), číslo 2

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTĚS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavel VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Elena Slaná

Obálka: Michal Martinka

Na príprave publikácie sa podieľali aj Róbert Horka, Branislav Kľuska, Miloš Lichner SJ, Mária Mihulcová a Július Pavelčík.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 26 02, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@gmail.com.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe (najlepšie pripojeným dokumentom e-mailu), podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word (formát A4, typ písma Times New Roman, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poz-námka alebo reflexia musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine a angličtine, zoznamom bibliografie podľa bibliografického štýlu a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Viac na www.biblica.sk.

Objednávky môžete posielat' na mailovú adresu vydavateľa (kniznica@frcth.uniba.sk), redakcie (redakcia@biblica.sk) alebo knižnice Kňazského seminára sv. Františka Xaverského v Badíne (kniznica@xaver.sk).

Bankové konto: 4016292755/7500, IBAN: SK19 7500 0000 0040 1629 2755

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia. Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Ktorým jazykom hovoril Ježiš?

Massimo Pazzini OFM

Pútnik navštevujúci Svätú zem si často kladie otázku týkajúcu sa jazyka, ktorým hovoril Ježiš. Pýtame sa, aký jazyk asi bol v Palestíne v Ježišových časoch, akým jazykom alebo jazykmi asi Ježiš hovoril a či máme o tom v evanjeliách nejakú indíciu. Uprednostňujem prezentovať vám iba niektoré aspekty tejto otázky, tie, ktoré sa nejakým spôsobom týkajú osoby Ježiša. Zastavíme sa najmä pri jazykoch vo Svätej zemi v Ježišových časoch a budeme sa pýtať, ktorými z nich Ježiš mohol hovoriť.

Štyri jazyky v Palestíne v Ježišových časoch

Palestína všeobecne a osobitne Jeruzalem, oddávna zem, kadiaľ prechádzali celé národy pri ich sťahovaní sa na iné miesta, bola nevyhnutne polyglotnou zemou, teda miestom, kde sa zároveň hovorilo viac ako jedným jazykom. Tak v Ježišovej dobe tam boli aspoň dva miestne jazyky, ktorými hovorila alebo ktorým rozumela veľká väčšina populácie, totiž hebrejčina a aramejčina, a dva „medzinárodné“ jazyky, gréčtina a latinčina, ktorými hovorilo málo osôb, viazaných na prostredie rímskej štátnej administrácie a helenistickej kultúry¹.

Biblický hebrejský jazyk, ten istý, v ktorom je napísaný Starý zákon (ďalej SZ), v Ježišovej dobe už nebol hovoreným jazykom; zvyčajne sa používal v sobotnej synagogálnej liturgii, i keď len málokto mu mohli úplne

---

* Katolícke biblické dielo pozvalo na Slovensko prof. Massima Pazziniho OFM a spolu s TI TF KU v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí, RKCMBF UK v Bratislave, TI RKCMBF UK v Badíne, Kňazským seminárom biskupa Jána Vojtaššáka v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí, Kňazským seminárom sv. Františka Xaverského v Badíne, Rehoľou menších bratov františkánov a Rímskokatolíckym farským úradom v Tvrdošíne organizovali jeho návštevu na Slovensku v dňoch 10. – 17. apríla 2013. Prof. Pazzini vystúpil na rôznych miestach (Bratislava, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, Badín i v Rádiu Lumen) s niekoľkými prednáškami. Prednášku s názvom *Quale lingua parlava Gesù?* predniesol prof. Pazzini v taliančine a do slovenčiny ju preložil Milan Tomaga.

¹ Porov. FITZMYER, *The Languages of Palestine*, 501-531.

rozumieť. Bol to literárny jazyk, poznaný a porozumený len lepšie vzdelanou vrstvou. Súčasne tu bola aj „ľudovejšia“ obdoba toho istého hebrejského jazyka (tzv. jazyk mudrcov alebo rabínska hebrejčina²), charakteristická menej zložitými formami a jednoduchšou skladbou súvetí. Týmto druhým typom hebrejčiny sa naďalej hovorilo v Jeruzaleme, v Tiberiade a v nejakých iných menších centrách Palestíny až po r. 200 po Kr.

Popri hebrejskom jazyku tu bol ďalší jazyk – aramejský – ktorý bol takto povedľa hebrejčiny už niekoľko storočí. Tento jazyk bol známym jazykom, ktorým hovoril ľud v mnohých palestínskych dedinách a osadách, osobitne na severe (Nazaret, Kafarnaum, a. i.), kde bol Ježiš vychovaný, vyrástol a kde prežil väčšiu časť svojho života. Aj mimo hraníc tohto regiónu sa ním hovorilo a rozumeli mu.

Popri týchto „miestnych“ jazykoch tu boli aj ďalšie dva „medzinárodné“, teda jazyk grécky a jazyk latinský. Prvý, ktorý prišiel s helenistickou kultúrou, bol jazykom obľúbeným a študoval sa kvôli kultúre a móde (ako dnes angličtina). Druhý bol jazykom rímskej administratívy (treba pamätať, že Palestína bola dobytá Rimanmi v r. 64 pred Kr.). Týmto dvoma jazykmi hovorili v mestách osoby kultúry a štátnej správy, ako to dosvedčujú početné dobové nápisy, ktoré sa nám zachovali, zatiaľ čo v dedinách ako Nazaret a Kafarnaum dominantným, ak nie jediným jazykom, musel byť aramejský jazyk. Trojjazyčný nápis – hebrejský, latinský a grécky – pripevnený na Ježišov kríž a nesúci dôvod jeho odsúdenia, je typickým príkladom jazykovej plurality charakteristickej pre tento región. V tomto prípade si treba všimnúť, že jazyk ľudu, teda aramejčina, sa neobjavuje (ale v tej dobe termín hebrejský jazyk môže znamenať aj aramejský jazyk).

Ježiš poznal dobre biblickú hebrejčinu

Príbeh vyrozprávaný v Lukášovom evanjeliu (4,16-30) nám umožňuje rozumieť, že biblický hebrejský jazyk bol Ježišovi blízky. V tomto úryvku sa hovorí, že Ježiš čítal zvitok zákona (proroka Izaiáša) v nazaretskej synagóge; toto čítanie bolo určite prednesené v hebrejčine. Zopár slov, ktoré Ježiš pridal

---

² Tento jazyk je známy z antických zdrojov a pojednávajú o ňom i gramatiky, napr. SEGAL, Moses H.: *A grammar of Mishnaic Hebrew*, Oxford: Clarendon, 1927 a nedávno i PÉREZ FERNÁNDEZ, Miguel: *La lengua de los Sabios*. I. Morfosintaxis (Biblioteca Midrásica 13), Estella (Navarra): Verbo Divino, 1992.

ako komentár, bolo vyslovených najpravdepodobnejšie v aramejčine, ktorá bola jazykom „kázania“, trochu ako v našich kostoloch pred liturgickou reformou, keď čítania boli prednášané v latinčine, ale homília bola v jazyku, ktorému veriaci rozumeli. V Ježišovej dobe boli Židia oddávna zvyknutí na túto „liturgickú dvojjazyčnosť“.

Toto bolo teda prostredie, v ktorom Ježiš vyrástol. Prostredie mnohójazyčné, v ktorom jazyky hebrejský a najmä aramejský museli mať navrch aspoň v obyčajných vyjadreniach každodenného života.

Ježiš asi poznal aj gréčtinu

Okrem týchto logických uzáverov odvodených z evanjeliového kontextu a z dobrého zmyslu sú tu iné elementy – podľa nás presvedčivejšie – ktoré nám dovoľujú zrekonštruovať kultúrne pozadie na Strednom Východe a niektoré aramejské slová a vety vypovedané Ježišom.

Nový zákon (ďalej NZ), napísaný v gréčtine, tu a tam nechá vyjsť najavo svoje pravé palestínske pozadie cez nepreložené aramejské slová prepísané pomocou gréckych písmen. Je to prípad početných vlastných mien, tak osôb ako aj miest, ktoré sa dajú ľahko priviesť k aramejskému originálu. Napr. *Barjonáš* Βαριωνα (Mt 16,17, z בַּר-יוֹנָה; porov. variáciu v Jn 1,42: ὁ υἱὸς Ἰωάννου z בֶּר-יוֹהָנָן), *Barabáš* Βαραββας (časté v NZ, napr. Mt 27,16.17.20, atď., z בַּר-אַבְבָּא), t. j. mená osôb podľa jasného aramejského vzoru zložené zo slova *bar*, čo znamená syn, s prídavkom mena otca; alebo *Kafarnaum* Καφαρναουμ odvoditeľný, i keď s určitými ťažkosťami, z formy *Kefar Nachúm* כְּפַרְנַחֻם, teda „dedina Nahuma“ alebo „útechy“; alebo ešte meno *Akeldamach* Ακελδαμαχ³ – spomínané v Sk 1,19 – utvorené zo zjednotenia dvoch slov *Hakel demá* חֲקֵל־דְּמָא, t. j. „pole krvi“⁴. Aj ženské mená *Marta* Μαρθα (Lk 10,38) a *Tabita* Ταβιθα (Sk 9,36), ktoré po poradí znamenajú „pani“ כְּמַרְתָּא a „srnka“ טַבִּיתָּא (v Talmude טַבִּיתָּה), sú dobre známe aramejské formy a mená často dosvedčené v Ježišovej dobe. Petrove prímene *Kéfas* Κηφας zodpovedá aramejskej forme *Kéfa* כְּיָפָא, ktorá znamená „kameň, skala“.

³ Koncové písmeno χ sa objavuje podobne ako v prípade prevodu כִּירָא do Σιραχ.

⁴ Pokiaľ je uvedené slovo v pôvodine, tak vzhľadom na tému príspevku uvádzame prepis z hebrejčiny, resp. aramejčiny do slovenčiny podľa výslovnosti podľa SOVA – DUBOVSKÝ, Návrh, 73-76.

v gréčtine? Ďalšia možnosť je, že by mohlo ísť o aramejské slová z pôvodne v aramejčine/hebrejčine napísaného evanjelia, ktoré sa stratilo, no keď boli evanjeliá neskôr preložené do gréčtiny, niektoré slová sa ponechali v pôvodnom jazyku. Žiaľ, ostatné časti NZ sa v aramejčine alebo hebrejčine nezachovali.

Vo svetle týchto údajov (t. j. všeobecná situácia v regióne a aramejské slová prepísané do gréčtiny) nie je už prijateľná hypotéza – často vyhlasovaná v dvoch minulých storočiach – žeby Ježiš riadne hovoril gréčtinou alebo latinčinou; alebo radšej, kto by chcel zastávať takú hypotézu, musel by ju dokázať.

Zatiaľ čo stovky rokov dozadu sa skoro všetci odborníci zhodli v tvrdení, že Ježiš hovoril a učil len v aramejčine, dnes sú viac otvorení. Osobitne sa v týchto posledných rokoch stavia na nohy teória, podľa ktorej Ježiš nielen hovoril gréčtinou, ale mohol v tomto jazyku aj učiť. Podľa S. E. Portera¹⁰ bol Ježiš nielen schopný vyjadriť sa v gréčtine, ale mohol dokonca v tomto jazyku kázať.

1. Najevidentnejší prípad – ten, v ktorom sa zachovali samotné Ježišove slová – by bol Pilátov súd spomínaný v Mk 15,2-5 (a v paralelných textoch Mt 27,11-14; Lk 23,2-5; Jn 18,29-38). Keďže tu sa nikdy nehovorí o nejakom tlmočníkovi medzi Ježišom a Pilátom, môžeme sa domnievať, že Ježiš hovoril s Pilátom v gréčtine (podľa autora Pilát nepoznal hebrejčinu/aramejčinu). Porter tvrdí, že dve grécke slová *σὺ λέγεις* „ty hovoríš“ by boli vypovedané Ježišom v gréčtine.

2. V Mk 7,25-30 sa Ježiš nachádza v oblasti Týru a stretá grécku ženu, rodom Sýrofeničanku. Skutočnosť, že sa nazýva gréckou znamená, podľa Portera, že Ježiš sa s ňou zhovára v tomto jazyku (i keď sa vo Fenícii v Ježišovom čase ešte hovorilo fenicky).

3. Tretí prípad gréckych slov Ježiša sa snáď nachádza v epizóde o Petrovom primáte v Cézarei Filipovej (Mt 16,13-20 a paral.). Tu Ježiš robí slovnú hračku zakladajúcu sa na Petrovom prímene *Kefa*, čo v aramejčine znamená „kameň, skala“. Podľa môjho postrehu slovná hračka je lepšie vydarená v aramejčine, lebo je možné použiť to isté slovo, kým v gréčtine (a aj v iných jazykoch) ich musíme použiť dve, „Peter“ a „Skala“. V aramejčine by bolo „ty si (nazývaný) skala, a na tejto skale postavím svoju Cirkev“ (slovo *kefa* je v aramejčine mužského rodu), namiesto „ty si Peter a na tejto skale postavím svoju Cirkev.“

¹⁰ PORTER, Did Jesus ever teach in Greek?, 199-235 [cit. 2013-09-09].

Po týchto úvahách môžeme teda potvrdiť, že Ježiš asi používal grécky jazyk, i keď nevieme presne v akom rozsahu a frekvencii.

Aramejčina, ktorou hovoril Ježiš

Naproti tomu špecialisti na aramejský jazyk vchádzajú ďalej do témy a prichádzajú k rozlišovaniu rôznych aramejských nárečí v Palestíne za Ježišových čias, z ktorých všetky sú dosvedčené nejakým epigrafickým nálezom¹¹. Zakladajúc sa na týchto údajoch je možné rozpoznať sedem nárečí používaných v siedmich rôznych lokalitách tohto malého regiónu:

1. aramejčina Judey, z oblasti Jeruzalema a jeho okolia (dosvedčená aj v Kumráne),
2. aramejčina juhovýchodnej Judey (oblasť Ēn-Gedi),
3. aramejčina Samárie (dosť skoro rozlíšená na samaritánsku a kresťanskú),
4. aramejčina Galiley, nárečie osvojené Ježišom v Nazarete a hovorené v Kafarnaume, v nasledujúcej epoche dosvedčené nemálo rabínskymi spismi (targúmy a jeruzalemský talmud),
5. aramejčina Zajordánska, dosvedčená v nápisocho od Židov, kresťanov a pohanov pochádzajúcich z Jordánska,
6. aramejčina v oblasti Damasku (je zrekonštruovaná na základe výslovnosti modernej aramejčiny v dedinách v oblasti Damasku: Ma'alula, atď.),
7. aramejčina hovorená v povodí rieky Oronte (stopy tohto nárečia ostali v menách dedín a v starých prepisoch mien do gréckeho jazyka). Ide o relatívne uzatvorený región, ktorý pojíma oblasť zahrňujúcu aktuálny štát Izrael (a palestínsku autonómiu) a časť hraničiacich krajín Libanonu, Sýrie a Jordánska.

I keď toto rozlíšenie sa môže zdať umelým, aj tak s jasnosťou vyniká skutočnosť, že tu boli lokálne varianty aramejského jazyka, varianty, ktoré však nezabraňovali vzájomnému porozumeniu sa medzi obyvateľmi rôznych lokalít (t. j. navzájom sa mohli rozumieť, vidiac že vzdialenosť medzi rôznymi

---

¹¹ BEYER, *Aramaic Language*.

lokalitami bola malá a kontakty boli časté). Tých, ktorí hovorili aramejčinou v tomto regióne, bolo okolo troch miliónov.

Ježiš určite hovoril aramejčinou z Galiley, ale jeho slová spomínané v evanjeliách boli takpovediac „pojeruzalemštené“ rodiacom sa Cirkvou a nám odovzdané v jeruzalemskom nárečí. Je dobre spomenúť, že rozdiely medzi nárečím v Jeruzaleme a v Galiley boli drobné a súhrnne povedané prehľadnuteľné, vidiac, že aramejské nárečia, ktorými sa hovorilo vo Svätej zemi v prvých storočiach kresťanskej éry, boli jedno druhému veľmi blízke a podliehali vzájomným vplyvom.

Treba spomenúť, že aramejský jazyk, ktorý je semitským jazykom, čo trval najdlhšie v našom regióne, je živý ešte dnes v niektorých kresťanských a židovských komunitách Stredného východu pod pomenovaním novoaramejčina alebo novosýrština (od Turecka po Irak, od Sýrie po Izrael). V Izraeli máme až dodnes židovské komunity (v mestečku Holon) pochádzajúce z Kurdistanu, ktoré používajú v rodine novoaramejské nárečie. V týchto posledných rokoch tieto tradície znovu nadobudli silu aj vďaka skutočnosti, že mnohí odborníci sa zaoberali zrekonštruovaním ich histórie a doplnením jej chýbajúcich ohniviek, aj urobením zápisu mnohých ústne odovzdávaných tradícií.

Modlitba Otče náš

Téma, ktorá rozhorlila odborníkov, bola rekonštrukcia modlitby *Otče náš*. Usudzuje sa, že Ježiš učil túto modlitbu vo svojom jazyku, a teda v aramejčine (alebo možno v hebrejčine); predsa len v evanjeliách nám ostala grécka verzia preložená pre kresťanov z vetvy pohanov, aj keď prvotná Cirkev v Jeruzaleme, ktorá hovorila aramejčinou, musela pokračovať v jeho prednese v originálnom jazyku.

Na základe gréckeho textu, a zvlášť starobylych hodnoverných sýrskych verzií – sýrština, ako ju poznáme, je aramejský dialekt – boli rekonštruované rôzne retroverzie modlitby *Otče náš*. Z nich predkladáme jednu – tú, ktorá bola zrekonštruovaná v kostole Pater noster na Olivovej hore v Jeruzaleme (Tabuľka) –, aby sme vám dali zakúsiť niektoré z tých slov, ktoré boli vyslovené Ježišom v jeho jazyku. Táto rekonštrukcia sa zakladá na gramatike biblickej aramejčiny. Vokalizácia je naša.

Tabuľka

Modlitba Otče náš

Aramejská verzia	Prepis výslovnosti do latinky
אַבוּנָה דִּי בִּשְׁמַיָּא	<i>Avúna di bišmajjá</i>
יְתְקַדָּשׁ שְׁמֵךָ תַּאֲתָה מַלְכוּתְךָ	<i>jitkaddaš šemach teté malchutach</i>
תְּתַעֲבֹד רְעוּתְךָ כְּדִי בִּשְׁמַיָּא כֵּן בְּאַרְעָא	<i>titaved reutach kedí bišmajjá ken beará</i>
לְחַמְנָה הַב לָנָה סְכוּם יוֹם בְּיוֹמָא	<i>lachmana hav lana sechóm jóm bejomá</i>
וּשְׁבֹק לָנָה חוּבְיָנָה	<i>uševuk lana chovajna</i>
כְּדִי אַף אֲנַחְנָה שְׁבַקְנָא לְחַיְבִינָה	<i>kedí af anachna ševakna lechajjavajna</i>
וְאַל תַּעֲלֵנָה לְנִסְיוֹן	<i>veal taalina lenisjón</i>
אַלְא פְּצִינָה מִן בְּאִישָׁא	<i>ellá pecéna min beišá</i>
אַמֵּן	<i>amén</i>

Uvedený text v aramejčine je vo všetkom podobný tomu, ktorý my poznáme a používame v taliančine (resp. v slovenčine [pozn. prekl.]). Východné kresťanské komunity pridávajú po modlitbe *Otče náš* vsuvku s jasnou liturgickou príchutou (ale dosvedčenú aj niektorými kódexmi NZ): „tvoje je kráľovstvo, tvoja je moc a sláva naveky“. V liturgickom úkone latinskej Cirkvi je toto zvolanie oddelené od *Modlitby Pána*, ale ponechané v najbližšom kontexte.

Tieto krátke úvahy nám ukázali, že Ježiš, syn svojho času a svojej zeme, nepovažoval za nehodné vyjadrovať sa v jazyku a v kultúre, v ktorej sa pohyboval. I keď aramejčina bola v Ježišových časoch dominantným jazykom, predsa len nebola jediným. Situácia v Palestíne bola trojjazyčná. Rôzny spoločenský stav, rozdiely v kultúrno-sociálnom a náboženskom poriadku a iné elementy mohli určovať výber jedného jazyka namiesto iného.

Otázka, ktorú si odborníci nekladú, je táto: Hovoril Ježiš samaritánčinou, vidiac, že štvrtá kapitola Jánovho evanjelia hovorí o Ježišovom rozhovore so Samaritánkou a jej krajanmi? Vo v. 40 sa hovorí, že Ježiš sa zastavil u Samaritánov na dva dni. Tomuto stretnutiu je venovaná väčšia časť štvrtej kapitoly – oveľa viac vzhľadom na rozhovor so ženou sýrofenického pôvodu – a predsa odborníci si nepoložili túto otázku! Ktorým jazykom bude hovoriť Ježiš v týchto dvoch dňoch zastávky v Sicheme? Obyvatelia tohto miesta hovorili samaritánskou aramejčinou (alebo samaritánskou hebrejčinou), ako sa povedalo vyššie. Ježiš hovoril svojím jazykom a oni zasa svojím, no

predsa si dokázali rozumieť. Z tohto jazyka, ktorým hovorili miestni kresťania, sa následne vyvinulo aramejské nárečie zvané palestínska kresťanská aramejčina, z ktorej nám zostalo nemálo nápisov nájdených najmä v Samárii (Abud, atď.) ale aj v Jordánsku. Veľa z týchto nápisov bolo publikovaných vo vedeckých zväzkoch na biblickom inštitúte Studium Biblicum Franciscanum v Jeruzaleme.

Prv, ako uzavrieme túto tému, prinášame príklad zo zväzku VIII série *Studia semitica Novi Testamenti* (José M. García P. a Mariano Herranz M.; Škola z Madridu)¹², kde vidieť, že aramejčina (ak je dobre poznaná), môže pomôcť zrekonštruovať texty a kontexty NZ. V Mk 11,12-14 nachádzame rozprávanie o uschnutom figovníku (preklad SSV /1986/):

¹² Keď na druhý deň z Betánie odchádzali, pocítil hlad. ¹³ Zďaleka zazrel figovník s listím. Išiel k nemu, či na ňom niečo nenájde. Ale keď k nemu prišiel, nenašiel nič, len listie; *nebol totiž čas fig*.

¹⁴ I povedal mu: „*Nech z teba už nikdy nik neje ovocie!*“. A jeho učeníci to počuli.

Podľa evanjelia časovým kontextom je židovská Veľká noc (jar). V tomto rozprávaní je niekoľko zvláštností: a) vyjadrenie „*nebol totiž čas fig*“; b) veta „*Nech z teba už nikdy nik neje ovocie!*“. Spontánne sa totiž pýtame: a) Ak nebolo obdobie fig, prečo chcel Ježiš zbierať figy? b) Akú vinu mal úbohý figovník, ak niekto na ňom hľadal plody v nevhodnom čase? Podľa školy z Madridu sa tieto problémy dajú vyriešiť, ak usúdime, že grécky prekladateľ zle pochopil aramejské slová a výrazy. Konkrétne sa môže poukázať (vzhľadom na prvú vetu), že: 1. blízko Veľkej noci sa v Jeruzaleme a v okolí dajú nájsť rané figy (jedna fotka datovaná na Veľký piatok 1936 by to dokázala); 2. aramejská častica ܢܘܠܐ, čo znamená *ne-*, môže znamenať aj *určite* (nie ako častica negatívna, ale emfatická); 3. slovo znamenajúce plod *figa* v aramejčine môže označovať aj strom *figovník* (a tu je bez člena). Keď toto berieme na vedomie, môžeme stať preložiť nasledujúcim spôsobom: „Bol určite/teda čas (plodov) pre niektoré figovníky“.

Aj vzhľadom na druhú vetu sa dá nájsť hodnoverné a riešiteľné vysvetlenie: 1. gréčtina pochopila (snáď) v želacom zmysle (s optatívom) μηδεὶς καρπὸν φάγοι „nikto nech neje“ to, čo v aramejčine mohlo byť

¹² HERRANZ MARCO – GARCÍA PÉREZ, *Milagros y Resurrección*.

oznamovací zmysel „bude jest“; 2. grécky prekladateľ preložil neurčitým zámenom „nikto“ aramejský výraz **בַּר אִנְשָׁא** *bar-násá*, ktorý doslova znamená „syn človeka“ a teda by sa mohol vzťahovať priamo na Ježiša a nie na hocijakú osobu. Primeranejší preklad by potom bol: „Syn človeka nikdy viac naveky nebude jest (alebo: nech neje) tvoje ovocie“ [lebo ide podstúpiť utrpenie]; táto veta by teda bola ohlásením už bezprostredne nastávajúceho utrpenia, nie prekliatím. Po vyriešení tohto gramatického problému sa nachádzame pred inou otázkou: Prečo rastlina figovník, „gramaticky nevinný“ vyschne? Aby sme našli odpoveď na túto otázku, musíme ísť k vv. 20-24 tej istej kapitoly:

²⁰ Keď ráno išli popri figovníku, videli, že vyschol od koreňa. ²¹ Tu sa Peter rozpamätal a povedal mu: „Rabbi, pozri, figovník, ktorý si prekliat, vyschol.“ ²² Ježiš im na to povedal: „Majte vieru v Boha. ²³ Veru, hovorím vám: Keď niekto povie tomuto vrchu: «Zdvihni sa a hoď sa do mora», a vo svojom srdci nezapochybuje, ale uverí, že sa stane, čo povedal, stane sa mu to. ²⁴ Preto vám hovorím: Verte, že všetko, o čo v modlitbe prosíte, ste už dostali, a budete to mať.

Podľa Školy z Madridu by bolo treba chápať v. 23 nasledujúcim spôsobom: „Veru, hovorím vám: Ak (syn človeka) potom, čo povedal (figovníku), by povedal: «Z tohto vrchu buď vykorenený a hodený do mora», aby snád' nepochyboval vo svojom srdci, ale veril, že to, čo hovorí, sa stane, stalo by sa mu to.“ V. 24 by sa zasa dal preložiť takto: „Preto vám hovorím: Vzhľadom na všetko to, čo žiadate v modlitbe, majte vieru, že ste vypočutí v tom, čo je pre vaše dobro.“ Figovník by tak nevyschol kvôli Ježišovmu prekliatiu (ktorý ho neprekliat!), ale pretože Otec vypočuje jeho modlitbu. Napriek tomu sme ponechaní s určitými rozpakmi vzhľadom na údel úbohého figovníka. Tento druh exegézy, určite veľmi podnecujúci, niekedy vyrieši nejaké textové problémy, ale niekedy tvorí ďalšie. Okrem toho, skutočným veľkým problémom je, že tieto rekonštrukcie takzvaného originálneho textu sa nezakladajú na aramejských rukopisoch evanjelií (neexistuje nič napísané, čo by mohlo odkazovať späť na originálny aramejský text).

Avšak uvedený prístup sa môže tiež robiť zakladajúc sa na hebrejčine (aj modernej hebrejčine). Toto je metóda, ktorú môžu uplatňovať „hebrejčínári“, teda tí, ktorí „počujú“ v hebrejčine. Uvedieme niekoľko príkladov z diela Pinchasa Lapida, Izraelčana s materským jazykom hebrejským, *Skrytá*

Hebrejčina v Evanjeliách, publikované dávno v 1973¹³. Autor myslí ako ten, ktorý vyrástol v hebrejskej tradícii (ako osobnosti spomínané v NZ). Aj tu je východiskový bod daný veršami, ktoré spôsobujú nejakú tú ťažkosť pre čitateľa enkulturovaného v hebraizme.

Prvý príklad je vzatý z Mt 1,23 ktorý cituje Iz 7,14: „Hľa, panna počne a porodí syna, ktorý *sa bude volať* Emanuel, čo znamená Boh s nami.“ Izaiášov text hovorí: „Hľa: panna počne a porodí syna, ktorého *bude volať* Emanuel“. Matúš hovorí „bude sa volať“, kým Izaiáš hovorí „(panna ho) bude volať Emanuel“. Okrem možného (a veľmi pravdepodobného) zásahu teologického charakteru, by sa táto zmena podľa P. Lapida dala vysvetliť ako mylný preklad nevokalizovaného hebrejského slova. Išlo by o slovo *ve-qara't* „bude volať“, ktoré sa dá čítať *ve-qara'ta* „ty ho budeš volať“. Týmto spôsobom úkon „dať meno“ je prisudzovaný Jozefovi. A toto spôsobuje ťažkosť hebrejskému auditóriu, nakoľko tak SZ ako aj judaizmus v Ježišovej dobe (pozri aj Lk 1,31: Hľa počneš syna, privedieš ho na svet a *budeš ho volať* Ježiš.) prisudzujú nazvanie menom matke. V skutočnosti, keď kontrolujeme kritické aparáty hebrejskej Biblie, zaznamenáme, že už v starobylych verziách Iz 7,14 existuje textový problém evidentne zapríčinený zaujatiami teologických pozícií. Potom otázka nie je vôbec vyriešená, keď myslíme na „nechcenú chybu“ neskúseného prekladateľa.

Druhý príklad je možné zobrať z podobenstva o figovníku (Mk 13,28-29): „Od figovníka sa naučte toto podobenstvo: keď jeho ratolesť už jemnie a vyháňa lístie, vy viete, že leto je blízko; tak aj vy, keď uvidíte, že sa dejú tieto veci, vedzte, že (*on*) je blízko, pred dvermi.“ Podmet tejto poslednej časti v. 29 nie je vyjadrený (nehovorí sa, že by to bol *Syn človeka* spomínaný v predchádzajúcich veršoch, ako sa však objavuje v talianskej verzii a v iných verziách). Totiž Lukáš 21,31 integruje text podľa svojho chápania: Takisto, keď budete vidieť, že sa dejú tieto veci, vedzte, že *Božie kráľovstvo* je blízko. Ale tento Lukášov „dodatok“ nezodpovedá semitskej *mens* (semitská *Quelle* podľa Lapida), ktorá však pozná iba terminológiu *Nebeské kráľovstvo*. Aj Matúš zakončuje vetu ako Marek, teda bez vyjadreného podmetu. V tomto bode, k nájdeniu úplného zmyslu, treba myslieť na slovnú hračku zmrzačenú kvôli haplografii (t. j. strata nejakého slova v texte). Ježiš, nasledujúc Am 8,2 (ktorý používa slová *qajíc* „leto“ a *qéc* „koniec“), by povedal *ki karóv ha-kajíc* „leto je blízko“, a ďalej by nasledovalo *ki karóv ha-kéc* „je blízko koniec“ (... vedzte, že

¹³ LAPIDE, Hidden Hebrew in the Gospels, 28-34.

koniec je blízko). Nejaký pisár by potom „zabudol“ druhú časť paralelizmu „je blízko *koniec*“, a dodal by „predo dvermi“. Evidentne iba čitateľ s materinským jazykom hebrejčinou a dobre oboznámený s hebrejským SZ môže dôjsť k návrhom tohto druhu. Skutočným problémom je, že tieto rekonštrukcie často nie sú založené na nejakom textovom variante, ale iba na domnienkach a na osobných výkladoch.

Reč vo filme Umučenie Krista

Za zmienku stojí aj film *Umučenie* od Mela Gibsona, chvályhodný pokus oživiť pre nás udalosti cez rekonštrukciu pôvodných dialógov (v aramejčine, hebrejčine a latinčine [nie gréčtine!]). Ide o „umeleckú“ interpretáciu údajov vyplývajúcich z Písem.

Hebrejčina, ktorú počuť vo filme, je rabínska. Ježiš používa tento jazyk vo voľnej citácii Ž 31,2 (ktorá sa trochu odchyľuje od jazyka biblického textu): „Otče, povstaň mi na pomoc (*kúma bezrati*), vyslobod' ma zo siete, ktorú mi nastavili“ (porov. aj Ž 35,7; 140); aj modlitba, ktorá nasleduje, je v hebrejčine a aj ona je motivovaná žalmami. Hneď po zajatí Ježiša v Getsemani nasleduje dialóg v hebrejčine medzi Ježišovou matkou a Máriou Magdalénou. Tento dialóg, doslovne vzatý zo židovského veľkonočného slávenia, i keď anachronickým spôsobom, je určite efektný: *ma ništanna ha-lajla ha-ze mi-kol ha-lélót* „v čom je táto noc odlišná od všetkých ostatných nocí?“ Táto otázka a odpoveď, ktorá nasleduje, sú v hebrejčine z Ježišovej doby; použitie konjugácie *nitpael*, typickej pre túto lingvistickú vrstvu, nám to jasne dosvedčuje.

V Gibsonovom filme sa gréčtina vôbec neobjavuje (aj pre *titulus crucis*, t. j. „Ježiš Nazaretský, kráľ Židov“ nie je daný predpokladaný grécky preklad; porov. Jn 19,20; aramejský text podáva doslovne: „Kráľ Židov, Ježiš z Nazareta“), kým hebrejčina, aramejčina a latinčina sa viackrát prelínajú a miešajú. Je osvetľujúcim faktom, že rímsky vojak, ktorý sa obracia na Cyrénčana, mu súčasne hovorí: *tu* (latinské), *ant* (aramejské) a *atta* (hebrejské) „ty“. Keď sa už uistí o identite Cyrénčana, vojak mu ďalej hovorí v aramejčine alebo v zmiešanine hebrejčiny a aramejčiny (v skutočnosti veta „pomôž mu“, ktorú opakuje aj zástup, je uvedená sčasti v hebrejčine, s použitím hebrejského slovesa *azar* עזר namiesto zodpovedajúceho aramejského *adar* אדר, nasledovaného aramejskou zámennou príponou *leh*). Jazykovú zmes nachádzame aj vo zvolaniach *malkenu eamus* „kráľu náš, poďme!“ (hebrejčina a latinčina) a *kum, sursum majestas* „vstaň, hor sa, veličenstvo!“ (hebrejčina/aramejčina a latinčina), ktorými sa

rímski vojaci obracajú na Ježiša. Aj Pilát sa pýta Ježiša v dvoch jazykoch: *ant malka, tu rex?* „ty si kráľ?“.

Vo filme miestni obyvatelia rozprávajú hebrejčinou a najmä aramejčinou; vojaci hovoria medzi sebou gramaticky správnu latinčinou, i keď preniknutou istými vulgarizmami typickými pre žargón vojakov. Na naše prekvapenie Ježiš hovorí aj latinčinou, téza drahá „západným“ učencom, už po niekoľko storočí, ale dnes viac nebraná do úvahy. Vo filme sa Pilát obracia na Ježiša v aramejčine a on mu odpovedá v latinčine; konverzácia pokračuje v latinčine.

Teda hlavnými jazykmi filmu sú dva – latinčina a aramejčina, z nich aramejčina je používaná s vyššou frekvenciou – skoro stále v Getsemanskej záhrade (aj diabol hovorí aramejčinou vo forme veľmi podobnej biblickej aramejčine), v dialógu medzi Judášom a veľkňazmi (počas celého filmu stojí za povšimnutie výslovnosť herca v úlohe Kajfáša), v dialógu Ježiša s veľkňazmi, s matkou, s Herodesom, so svojimi učeníkmi, atď. Diskutovaná veta „jeho krv nech padne na nás a na naše deti“ prisúdená „všetkému ľudu“ (porov. Mt 27,25) je vyslovená v aramejčine (*leheve dame alena*; dosl. „nech je jeho krv na nás“), ale nie je preložená v titulkoch. S prekvapujúcou biblickou príchuťou je aramejčina vložená do úst diabla v scéne z Getsemanskej záhrady: *lá ita enaš* „nie je nikto/osoba“ (Dan 2,10), *man* „kto“ (10-krát v biblickej aramejčine), *ant* „ty“ (15-krát v biblickej aramejčine), *abak* „tvoj otec“ (v biblickej aramejčine sa vyskytuje štyrikrát tá istá forma, ale vyslovenú *abúk*; porov. Dan 5,11.18), atď.

Aramejčina hovorená vo filme nie je odvodená z „neskorej“ sýrskej verzie (ako by niekto mohol čakať), o to menej ani z novoaramejských verzií NZ. Ide skôr o štandardizovaný aramejský jazyk, založený na písomných prameňoch, ktoré sú k dispozícii (počnúc biblickou aramejčinou), a vo veľkej časti zrekonštruovaný za stolom. Výslovnosť samohlások a spoluhlások je tá z modernej hebrejčiny (napríklad písmeno *cadé* vo vetách: *Icelèv* „nech je ukrižovaný!“, alebo *Celív leh* „ukrižuj ho!“ zodpovedá výslovnosti z v talianskom slove „pazzo“ [výslovnosť slovenského písmena *c* – pozn. prekl.]), výslovnosť používaná aj v dnešných akadémiách v štúdiu hebrejčiny a aramejčiny. Zdvojená výslovnosť *begadkefat* je niekedy zaznamenaná a niekedy nie. K tomuto nech sa porovná výraz *šezív Barabba* „Oslobod' Barabáša“, adresovaný Kajfášom Pilátovi, s formou *šezív* z Dan 6,28 (tu nasledovaná predložkou *lamed*).

Záver

Na záver, vrátiac sa k našej téme: Môžeme potvrdiť, že Ježiš okrem aramejčiny a hebrejčiny hovoril gréčtinou? Odpoveď je skoro určite áno, i keď s určitosťou nemôžeme rozlíšiť žiadne z jeho slov. Ťažšie je odpovedať na otázku, či Ježiš vyučoval v gréčtine (lebo je ťažšie urobiť kázeň než prehodiť nejaké slovo!). Je nepravdepodobné, že by učil v gréčtine. Ak to robil, my nie sme v stave rozlíšiť, ktoré by boli naozaj jeho slová a ktoré slová evanjelistu, redaktora textu v gréčtine. Situácia medzi odborníkmi je dnes nasledovná: špecialisti na hebrejčinu/aramejčinu vidia za slovami a frázami vyslovenými Ježišom pozadie jazykov hebrejského a aramejského. Experti v gréckom jazyku ozrejmuju to, čo vedie k originálnej gréčtine Ježišových slov. Ale treba poznamenať, že znaky, ktoré môžu viesť smerom ku gréckemu originálu sú oveľa slabšie v porovnaní s tými prvými. Aramaisti zasa uzatvárajú, že v Ježišových slovách sa profiluje aramejský podklad. To má veľký dosah na otázku spoľahlivosti tradície, ako aj na tvrdenie, že ak dokážeme chápať alebo zrekonštruovať hebrejské/aramejské pozadie, sme veľmi blízko k slovám, ktoré Ježiš povedal, a najmä k jeho úmyslom a k jeho túžbam.

Zoznam použitej literatúry

- BEYER, Klaus: *Aramaic Language: Its Divisions and Subdivision*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1986.
- FITZMYER, Joseph A.: The Languages of Palestine in the First Century A.D., *Catholic Biblical Quarterly* 32 (1979) 501-531. (= reprint in *The Semitic Background of the New Testament. Combined Edition of Essays on the Semitic Background of the New Testament and A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays*, Grand Rapids, Cambridge (MI): Eerdmans, 1997, 29-56.)
- HERRANZ MARCO, Mariano – GARCÍA PÉREZ, José M.: *Milagros y Resurrección de Jesús según San Marcos* (Studia Semitica Novi Testamenti 8), Madrid: Ediciones Encuentro, 2001.
- LAPIDE, Pinchas E: Hidden Hebrew in the Gospels, *Immanuel* 2 (1973) 28-34.
- PÉREZ FERNÁNDEZ, Miguel: *La lengua de los Sabios*. I. Morfosintaxis (Biblioteca Midrásica 13), Estella (Navarra): Verbo Divino, 1992.
- PORTER, Stanley E: Did Jesus ever teach in Greek?, *Tyndale Bulletin* 44 (2/1994) 199-235. [online]. [cit. 2013-09-09]. Dostupné na http://www.biblicalstudies.org.uk/articles_tyndale-bulletin_03.php.
- SEGAL, Moses H.: *A grammar of Mishnaic Hebrew*, Oxford: Clarendon, 1927.
- SOVA, Milan – DUBOVSKÝ, Peter: Návrh transliterácie a prepisu hebrejských spoluhlások a samohlások do slovenčiny. In: Blažej Štrba (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2005*, Svit: KBD, 2006, 73-76.

Zhrnutie

Príspevok sa snaží odpovedať na otázku ktorými jazykmi hovoril Ježiš. Po historickom náhľade na jazykovú otázku v Palestíne v Ježišových časoch sa viac priestoru venuje príkladom viacjazyčnosti v novozákonných textoch. Rozborom umeleckého prezentovania tejto problematiky v Gibsonovom filme Utrpenie Krista, sa otázka stáva živšia pre dnešného čitateľa.

Kľúčové slová: viacjazyčnosť, Ježišove jazyky, aramejčina, gréčtina, Otče náš

Summary

This paper seeks to answer the question which languages Jesus spoke. After presenting the historic background of languages spoken in Palestine in Jesus' time, there is more space dedicated to examples of multilingual texts from the New Testament. By the analysis of the artistic presentation of the issue in Gibson's film *The Passion of the Christ*, the question of Jesus' language becomes more alive for today's reader.

Keywords: multilingualism, Jesus' languages, Aramaic, Greek, Our Father

Massimo Pazzini OFM
Studium Biblicum Franciscanum
Via Dolorosa
P.O.B. 19424
IL – 9119301 JERUSALEM, Israel

Contents

Treaties

Adriana ALEXYOVA

The Development of the Concept of Deity in the Pre-Exilic Israel 91-125

Massimo Pazzini OFM

Which Language Did Jesus Speak? 126-140

Marcela Andoková

The Figure of David the Penitent in Selected Patristic Commentaries on Psalm 51 141-154

Róbert Horka

Meaning and Interpretation of Psalm titles in Augustine's Commentary on Psalms *Enarrationes in Psalmos*..... 155-177

Helena Panczová

Greek Transitive Verbs Used Intransitively and Linguistic Interpretation of Some Passive Aorists in the Gospel According to Mark (evsci,sqh 15:38; sunh,cqhsan 2:2; hvge,rqh 16:6; metemorfw,qh 9:2)..... 178-197

Abstracts and Reviews 198-212

Communications and References 213-219

Obsah

Štúdie

- Adriana ALEXYOVÁ**
Vývoj koncepcie božstva v Izraeli v predexilovom období 91-125
- Massimo PAZZINI OFM**
Ktorým jazykom hovoril Ježiš? 126-140
- Marcela ANDOKOVÁ**
Postava Dávida kajúcnika vo vybraných patristických
komentároch k Ž 51(50) 141-154
- Róber HORKA**
Význam a interpretácia žalmových nadpisov v Augustínovom
Komentári k žalmom Enarrationes in Psalmos 155-177
- Helena PANCZOVA**
Grécke tranzitívne slovesá používané intranzitívne
a lingvistický výklad niektorých pasívnych aoristov
v Evanjeliu podľa Marka (ἐσχίσθη 15,38; συνήχθησαν 2,2;
ἠγέρθη 16,6; μετεμορφώθη 9,2) 178-197

Poznámky

- Abstrakty a recenzie** 198-212
- Oznamy** 213-219